

УДК 94(477) «1944-1946»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНОГО СТИЛЮ РОБОТИ І ПОВЕДІНКИ ПАРТІЙНИХ ПОСАДОВЦІВ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ ПЕРШИХ ПОВОЄННИХ РОКІВ

Стародубець Галина

Характеризується стиль роботи і професійної поведінки партійних чиновників найвищого рангу західних областей України в перші повоєнні роки з огляду на конкретно-історичні умови їх професійного становлення в рамках командно-адміністративної системи.

Партійні лідери західних областей розглядаються як типові представники нового покоління, яке вивчало історію не з підручників, а творило її своїми «руками», своєю безпосередньою участю.

Звертається увага, що авторитарний, навіть диктаторський стиль управління супроводжував партійно-радянську еліту на усіх щаблях її кар'єрного росту. Піднімаючись із «низів», вони змушені були постійно прогинатися під систему, доводити свою «пролетарськість» та відданість Партії, перманентно наражаючись на небезпеку потрапити до лав «ворогів народу». Тому культивування партфункціонерами в собі жорсткого, вольового, безапеляційного керівника було детерміноване іманентною потребою завоювати та зберегти високий соціальний статус.

Наголошується, що загальний стиль поведінки номенклатурних посадовців західних областей України в 1944–1946 роках цілком вписувався в командно-адміністративну систему сталінського зразка. Переважна більшість партійних керівників за інерцією продовжували використовувати військові методи управління, виявляючи схильність до бюрократизму, надмірної жорсткості та жорстокості.

Характер взаємовідносин усередині влади та її представників із місцевим населенням визначався низкою чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру: низький рівень професійно-освітньої підготовки переважної більшості чиновників вищої та середньої ланки управління; часта змінюваність кадрів; досить напружений графік роботи за умови практично ненормованого робочого дня; побутова невлаштованість. Серйозними суб'єктивними чинниками можна вважати: незнання прибулими (таких була абсолютна більшість) місцевих умов і традицій; панування атмосфери тотального страху, беззаконня, всюдозволеності, що в сукупності сприяло формуванню у свідомості як місцевих мешканців, так і партійно-радянських функціонерів образу радянського службовця як окупанта.

Ключові слова: партійні чиновники, ВКП(б), радянська влада, секретар обкому, професійна поведінка, західні області України.

Новітній етап українського державотворення сповнений дуже складних проблем системного характеру. Російська агресія на Сході і окупація Криму стали не тільки викликом матеріально-ресурсній спроможності нашої держави, але й світоглядно-ідеологічній потенції нашого народу. Столітній досвід співжиття в імперському просторі доводить, що перемога априорі можлива лише за умови витіснення «руського міра» за рамки суспільної свідомості українських громадян. У контексті сказаного, актуальність досліджуваної нами проблеми лежить не тільки в площині її наукового пізнання, але й практичного значення. Інтегрування тимчасово окупованих російськими загарбниками українських регіонів у загальнодержавну адміністративно-територіальну структуру неможливе без врахування людського чинника. Якість і глибина процесів їхньої українізації (в широкому розумінні цього слова) безпосередньо залежить від рівня професіоналізму та патріотизму державних чиновників, які повинні її здійснювати. Відтак, досвід і уроки процесу радянізації західних областей України, здійснюваного більшовицькою владою в перші повоєнні роки, як ніколи мають стати в нагоді сучасному українському політикуму.

Партійна номенклатура як окрема специфічна група соціальної структури радянської держави є предметом дослідження низки вітчизняних та зарубіжних дослідників. Одним із перших, хто підняв цю тему на рівень наукового аналізу, став М. Дорошко [7]. Вчений зосереджує свою увагу на особливостях становлення та діяльності компартійно-радянської номенклатури УРСР у довоєнний період. Помітний внесок у вивчення цієї проблеми зробив П. Киридон, який розширив рамки наукового дослідження правлячої номенклатури в Україні до 1964 року. З огляду на тему нашої статті, цікавими видаються сюжети його монографії, присвячені висвітленню діяльності партійно-радянської номенклатури західних областей УРСР у перші повоєнні роки загалом, та сутнісні характеристики типологічного портрету її представника [8, 108–118; 135–146]. Окремі аспекти зазначеної нами проблеми висвітлюються також у працях В. Крупини. Аналізуючи українських партійних посадовців повоєнної доби крізь призму їх культурно-освітнього рівня, окрему увагу він акцентує на представниках із західних областей УРСР [10]. Тема особливостей загального стилю поведінки партійних чиновників західноукраїнських областей у так званий період «другої радянізації регіону» піднімається авторкою статті в низці публікацій та в окремому розділі монографії [13, 87–114]. Однак, з огляду на низку причин, ця проблема досі залишається недостатньо вивченою. На нашу думку, потребує глибшого історіософського осмислення іманентна потреба партійно-державного чиновника доби сталінського тоталітаризму в публічній демонстрації своєї влади.

Мета нашої статті – охарактеризувати стиль роботи та поведінки партійних чиновників найвищого рангу західних областей України в перші повоєнні роки з огляду на конкретно-історичні умови їхнього професійного становлення в рамках командно-адміністративної системи.

Дослідження нашої проблеми опирається на доволі широку джерельну базу, основу якої складають документи з фондів обласних архівів та Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Особливо цінними є стенограми: наради секретарів райкомів партії Ровенської області начальників НКДБ, НКВС за участю М. С. Хрущова від 14 лютого 1945 р. [4] та обласного партактиву Ровенського обкому КП(б)У від 18 червня 1945 р. [5]. У цих документах зафіксовано не тільки факти, що стосуються організації боротьби проти повстанського руху, які мали місце в 1944 році, але, що є особливо важливим, думки та оціночні судження з приводу тогочасних подій учасниками нарад, зокрема, й М. С. Хрущовим. З огляду на предмет дослідження, цікава інформація міститься в «Довідці про стиль роботи секретарів Львівського обкому КП(б)У тт. Грушецького, Гапочки, Ніколаєнка», підготовленій посадовцем Оргінструкторського відділу ЦК КП(б)У Бабаком у липні 1945 р. за результатами перевірки діяльності Львівського обласного комітету більшовицької партії [18]. На підставі зібраних матеріалів перевірки, автор документу робить узагальнення та висновки з приводу морально-психологічного клімату в колективі найвищого органу політичної влади в області. Загалом, варто зазначити, що джерельна база нашого дослідження є достатньо репрезентативною.

Професійне становлення політичних лідерів західних областей України відбувалося у рамках сталінської владної системи координат, максимально ізольованої від будь-яких зовнішніх впливів. Будучи, здебільшого, вихідцями із робітничо-селянського середовища, вони торували свій шлях партійного функціонера, як правило, не переступаючи порогу вищого або навіть середнього навчального закладу. Не маючи освіти, життєвого та професійного досвіду, вони опановували навички апаратного функціонера «на марші».

Партійні очільники західноукраїнських областей найвищого рангу, окрім І. І. Профатілова (перший секретар Волинського обкому КП(б)У), у воєнний період входили до числа провідних діячів партизанського руху (В. А. Бегма (перший секретар Ровенського обкому КП(б)У) керував партизанським з'єднанням і мав звання генерал-майора; С. Олексенко (перший секретар Дрогобицького обкому КП(б)У) очолював Кам'янець-Подільське партизанське з'єднання); або ж входили до Військових Рад окремих фронтів (І. С. Грушецький (перший секретар Львівського обкому КП(б)У) був членом Військової Ради 2-го Українського фронту в чині генерал-майора; М. В. Слонь (перший секретар Станіславського обкому

КП(б)У) – Військової Ради 18-ї армії I-го Українського фронту, полковник) і мали вищі офіцерські військові звання. Тому призначення їх на найбільш відповідальні посади у регіоні, охопленому полум'ям повстанської боротьби, було далеко не випадковим.

Партійні лідери західних областей були типовими представниками нового покоління, яке вивчало історію не з підручників, а творило її своїми «руками», своєю безпосередньою участю. Їхня бурхлива комсомольська молодість пройшла під гаслами боротьби з: куркулями, церквою, троцькістами, бухарінцями, агентами імперіалістичних розвідок тощо, тому насилля сприймалося ними як абсолютно органічна складова радянської політичної системи на субстанційному рівні їхньої свідомості.

Авторитарний, навіть диктаторський стиль керівництва супроводжував їх на усіх щаблях кар'єрного росту. Піднімаючись з «низів», вони змушені були постійно прогинатися під систему, доводити свою «пролетарськість» та відданість Партії, перманентно наражаючись на небезпеку потрапити до лав «ворогів народу». Тому культивування партфункціонерами в собі жорсткого, вольового, безапеляційного керівника було детерміноване їхньою іманентною потребою завоювати та зберегти високий соціальний статус.

Часто-густо у своїй практичній роботі партійні чиновники продовжували використовувати військові методи управління: жорстку дисципліну, категоричне несприйняття «іншої думки», безумовне підпорядкування вищому керівництву тощо. У відносинах вищого керівництва з підлеглими спостерігалось надмірне адміністрування, нехтування думкою останніх, завдання образ працівникам, груба, подекуди вульгарна манера спілкування з ними.

Яскравим підтвердженням сказаного є приклад професійної поведінки вищих очільників Львівщини – секретарів обкому КП(б)У І. Грушецького, П. Гапочки, Ніколаєнка, стиль роботи яких охарактеризовано у довідці, підготовленій відповідальним організатором організаційно-інструкторського відділу ЦК КП(б)У т. Бабаком у липні 1945 р. [18, арк. 41–45]. Її поява стала реакцією на скарги працівників Львівського обкому КП(б)У на нетактовне ставлення першого секретаря до своїх колег по роботі. Зокрема, йшлося про міжособистісні ділові стосунки п'яти секретарів Львівського обкому – Грушецького, Гапочки, Ніколаєнка, Мазеппи і Бурлаки, котрі спільно працювали з 27 липня 1944 р. «У перші дні роботи функції не були строго розмежовані, оскільки не було достатньо укомплектованого апарату. Через кілька місяців секретарі, вивчивши один одного за спільною роботою, дізналися про позитивні і негативні сторони кожного. З того часу, – як зазначає доповідач, – почався розлад між першим і другим секретарем». Головним недоліком у роботі І. Грушецького колеги називали те, що, будучи генерал-

майором у відставці, він, насамперед, «в перші дні своєї роботи в обкомі весь час носив присвоєну йому армійську форму одягу», демонструючи тим самим вищість свого статусу не тільки завдяки номенклатурній посаді, але й безпосередній причетності до когорти вищого офіцера Червоної армії, так би мовити «героїв війни». По-друге, «в практичній роботі він застосовував армійські форми єдиноначальства і командний тон до підлеглих, замість колегіальної роботи всіх секретарів» [6, арк. 42]. Упродовж тривалого часу його не називали секретарем обкому, а просто – генерал-майор. У спілкуванні з колегами він дозволяв собі грубість, публічну демонстрацію неповаги до думки інших. Поширеною була практика, коли обласні наради секретарів райкомів КП(б)У чи голів райвиконкомів «перетворювалися в грубі допити, погрози та образи в адресу доповідачів» [19, арк. 61]. На нашу думку, І. Грушецький був типовим прикладом уособлення нової постаті повоєнної доби, «наділеної гонором переможця, налаштованого на особливе до нього ставлення з огляду на заслуги перед батьківщиною і перенесені моральні та фізичні втрати» [9, 82].

Місцевих партфункціонерів не задовольняв такий стиль керівництва І. Грушецького, як і те, що більшість роботи він брав на себе, рідко радився з секретарями обкому з окремих питань, чим фактично обмежував як їхню ініціативу, так і деяких посадовців міських парторганізацій. Його основним опонентом виступив другий секретар Львівського обкому партії П. Гапочка. На відміну від свого безпосереднього керівника, він був людиною освіченою, часто «сидів в обкомі, обклашавшись літературою, і писав наукові праці» [18, арк. 44]. «Точкою кипіння» у стосунках між партійними секретарями став виступ І. Грушецького на міській нараді польської інтелігенції м. Львова. Тоді він «допустив нетактовність – у грубій формі і в підвищеному тоні заявив: «Частина польської інтелігенції нічого не робить, а тільки водить собачок по місту, котрі псують повітря» [18, арк. 43]. Обурений такою поведінкою першого секретаря обкому КП(б)У П. Гапочка в присутності працівників партійного апарату назвав І. Грушецького дурнем, з яким неможливо працювати.

Конфлікт набув такого резонансу, що на нього змушений був відреагувати М. С. Хрущов. Судячи з документа, ЦК КП(б)У зайняв позицію захисту І. Грушецького. Йому вказали на недоліки у роботі, запропонували змінити стиль керівництва на більш демократичний, а другого секретаря обкому П. Гапочку звільнили з посади з метою «оздоровлення роботи Львівського обкому». Як бачимо, проблема була вирішена на користь І. Грушецького, посилаючись на те, що він, нібито, переосмислив свої помилки, змінив методи керівництва обкомом. Власне, офіційне рішення влади не могло бути іншим, адже адміністративно-командна система потребувала жорстких виконавців волі «вищестоящих органів». І. С. Грушецький був одним з її продуктів, а значить – вірним захисником.

Загалом, такий стиль керівництва хоча й викликав приховане незадоволення з боку підлеглих, але з іншого боку – сприймався ними як приклад для наслідування. Власне, «традиція наслідувати, калькувати манери, поведінку, навіть звички політичних лідерів склалася серед управлінців від сталінських часів» [8, 156]. Так, секретар по кадрах Львівського міськкому Клімов теж вирізнявся своєю «грубістю, невихованістю». Його звинувачували у тому, що «в роботі йому бракує культури виховання, освіти і людяності. Відвідувачів, як правило, не приймає, часто виганяє з кабінету, ображає. Він не тільки брутальний з відвідувачами, він ображає своїх співробітників. Може сидіти за зачиненими дверима, тоді як у коридорі його чекають відвідувачі» [14, арк. 49].

У цей «типологічний ряд» вписується випадок, коли завсектором кадрів Ровенського обкому КП(б)У Т. Кривошея став свідком того, як у Клевані голова райвиконкому приймав відвідувачів: «Сидить голова у райвиконкомі з двома товаришами. Заходить один селянин чисто одягнутий, у краватці, знімає капелюха, кланяється. Голова чомусь у цей момент не захотів сидіти на місці (картуза він узагалі ніколи не знімає), встав з-за столу і сів за стіл попереду цього відвідувача. Відвернувся в іншу сторону, ногу закинув за ногу, не прийняв відповідної «председательської пози». Буркнув щось і на цьому прийом закінчився» [3, арк.22].

Як бачимо, подібний стиль керівництва вищих партійно-радянських посадовців у повоєнний період був доволі типовим. З одного боку, це пояснюється наявністю у них певного етико-морального рівня вихованості, який ретранслювався у відповідні манери поведінки та спілкування. З іншого – внутрішньою потребою постійної демонстрації власного статусу «господаря» як в очах підлеглих, так і, навіть більшою мірою, – пересічних громадян. Тому часто високопосадовці дозволяли собі на власний розсуд визначати рамки робочого часу, спектр прав і обов'язків, правила службового етикету, як, наприклад, у випадку з І. Грушецьким.

На відміну від свого львівського колеги, перший секретар Волинського обкому І. Профатілов у 1944 році дотримувався іншої манери службової поведінки, яка, можна припустити, визначалася його цивільним способом життя в роки війни. Він «в обкомі бував рідко, значну частину робочого часу проводив на квартирі, де часто приймав працівників обкому та інших осіб у службових справах, у зв'язку з чим не приділяв потрібної уваги керівництву роботою апарату обкому партії та Луцького міськкому» [20, арк. 22]. Такий стиль роботи очільника області переймали й інші високопосадовці, зокрема, другий секретар обкому Павленко. Про робочу дисципліну чиновницького апарату цієї установи можна судити з того, що в 1944 р. «в обкомі не було навіть встановлено розпорядку роботи» [20, арк. 22].

Подібним чином поводитися й номенклатурні посадовці нижчих рангів. Зрозуміло, що відповідь на запитання «Чому була можливою така поведінка партійних керівників?» не може бути однозначною. Але поза сумнівом, вона детермінована самим існуванням в СРСР партійної управлінської структури, в якій керівники фізично не могли займатися іншою справою, окрім ідеології. Частина партчиновників, об'єктивно будучи не готовими взяти на себе повну відповідальність за організацію всіх сфер життя регіону, була поставлена перед dokonаним фактом свого призначення на відповідальну посаду, і в умовах наказової командно-адміністративної системи управління і контролю змушені були виконувати наказ Партії. З іншого боку, унікальність цієї системи полягала й у тому, що разом із партійним квитком номенклатурний чиновник отримував право скористатися своєрідним «морально-правовим люфтом», величина якого залежала від значимості посади, якості «послужного списку» тощо. Така обставина сприяла продукуванню номенклатурних посадовців, «для котрих не існувало мотивації не допущення посадових зловживань, поваги до законності та імунітету відносно бюрократизму в спілкуванні з громадянами, хабарництва, непопиту тощо» [9, 81].

Принципові засади управлінської система СРСР, закладені в 1920–1930 роки, у повосенний період не зазнали змін. Швидше, навпаки, в екстремальних умовах жорстокого збройного протистояння у західноукраїнському регіоні вони набули максимального визрівання і знайшли свій зовнішній вияв у крайніх формах насилля та авторитаризму. Політична система більшовицького зразка ґрунтувалася на лєнінському трактуванні основних умов реалізації державної влади. В. Ленін вважав, що «тільки партія є носієм пролетарської свідомості абсолютно незалежно від того, які насправді інтереси і свідомість багатьох індивідів, що утворюють реальний, емпіричний пролетаріат. Партія знає, що відповідає, а що не відповідає історичним інтересам пролетаріату і більшості трудового народу. Встановлення інтересів і цілей більшості, а також будь-яка політична ініціатива належить виключно партії. Більшість не в стані ні досягнути свої інтереси, ні сформулювати свої класові та історичні цілі» [11, 119]. Виходячи з цього, західноукраїнському суспільству, політична культура якого формувалася поза рамками радянської системи координат, всілякими способами нав'язувалися більшовицькі ціннісні орієнтири, переконання про всевільність і фактичну непогрішність ВКП(б).

Критичні умови гострої військово-політичної ситуації давали підстави регіональним очільникам списувати на «об'єктивні труднощі» свою некомпетентність, непрофесійність, перманентні випадки порушення законності.

Однак це не єдине пояснення того, чому представники влади, в тому числі в особі партійних функціонерів, часто-густо дозволяли собі безпричинне насилля по відношенню до місцевого населення. На нашу думку, таку поведінку, з одного

боку, можна трактувати як вияв внутрішньої сутності людини, котра, будучи переконаною в безкарності за вчинений злочин, таким чином реалізовувала свою потребу в жорстокості. А з іншого – як вияв стану афекту, якому передував стан постійного емоційно-психологічного стресу, викликаного напруженістю графіку роботи і важкими умовами побуту.

Аналізуючи владні взаємостосунки в номенклатурі в цей період, професор В. Мохов називає типового представника регіональної номенклатури «солдатом партії», котрий був готовий працювати там, де накаже партія, робити те, що накаже партія [10, 48]. Зважаючи на активізацію українського повстанського руху в 1944–1945 роках, в практичній площині це виявлялося у надмірній жорстокості до оточуючих не тільки з боку представників каральних органів, але й партфункціонерів. Партія свідомо і цілеспрямовано проводила «селекцію» своїх кадрів, у тому числі й за ознакою потенційного прояву «жорсткості характеру» (що межувало з жорстокістю) у ставленні до політичних опонентів. Ілюстрацією сказаному є той факт, що в означуваний нами період дуже поширеною була практика службових відряджень партійних чиновників у села, які були епіцентрами повстанського руху, в тому числі з метою залучення їх до антиповстанських операцій, здійснюваних загонами НКДБ чи НКВС. У такий спосіб, – за висловом секретаря Рівненського обкому КП(б)У В. Бегми, – «людей з активу тренували переборювати свій страх» [12, 95].

Виступаючи в січні 1945 р. перед партійно-радянськими функціонерами на обласній нараді в Ровно, М. Хрущов з цього приводу заявив: «Вважаю, що добре було б на операції по боротьбі з бандами залучити всіх наших комуністів почергово, щоб не зупиняти роботи. Дуже добре – нехай обстріляються. Там вони почувуть стрільбу, кулі будуть літати, побачать, що не всіх вбивають, окріпнуть, сміливішими будуть і злішими проти бандитів. Я б тільки від цього звільнив жінок, комсомолок» [4, арк. 106]. Більше того, з метою застрашення не тільки місцевого населення, а й партійно-радянського керівництва, переважна більшість якого, на думку більшовицького лідера, ухилялася від виконання своїх посадових обов'язків у частині організації всенародної масової підтримки заходів радянської влади, він погрожував застосуванням різного роду репресій проти так званих «саботажників». «Хто не перебудує роботи, – наголосив М. Хрущов, – той не всидить у кріслі посадовця. І не тільки не всидить, тому що я знаю, що дехто сподівається, що нарешті його звільнять. Ні, так не вийде. Ми звільнимо з тріском, і тут справа не у звільненні, а у тому, що слід боротися з противником. Виженемо з партії, під суд віддамо за бездіяльність» [4, арк. 29].

Судячи з риторики вищого посадовця республіки, питання моралі та дотримання законів з боку партійно-радянських функціонерів (фактичних представни-

ків радянської влади на місцях) цю владу мало турбували. Від них вимагалось діяти в рамках не стільки законодавчого поля, скільки у традиційно більшовицькому форматі «революційної доцільності».

Справедливим буде зазначити, що такі «правила гри» не завжди однозначно позитивно сприймалися на місцях. Регіональне керівництво часто змушене було стримувати «войовничий запал» своїх підлеглих, спрямовуючи його хоча б частково у рамки законності. Зокрема, на одній із нарад партактиву Ровенської області виникла полеміка між першим секретарем обкому КП(б)У В. Бегмою та головою Козинського райвиконкому Я. Чумаком з приводу того, чи доцільно діяти законним методом у разі виявлення «бандита» чи «дезертира Червоної армії» більшовицькими активістами. Показово, що В. Бегма з цього приводу висловився однозначно: «Ви представник влади. Ви не арештуєте, а затримуете людину і доставляєте органам, котрі мають право арештовувати» [5, арк. 108]. Більше того, він піддав гострій критиці місцевих керівників, які «вважають, що закони писані не для них, а для дурачків, що це справа сімейна – можна виконувати, можна не виконувати. Не розуміють, що строго виконувати радянські закони – це партійна дисципліна» [5, арк. 99].

Варто зауважити, що така позиція вищого посадовця області свідчить, що серед партійних лідерів західноукраїнського регіону були ті, хто розумів необхідність формування у свідомості місцевого населення позитивного образу радянської влади, що можна було зробити силою слова, переконання, прикладу достойної поведінки номенклатурного чиновника обласного чи районного рівня. З іншого боку, стиль поведінки тогочасних партфункціонерів детермінувався жорсткістю селекційного відбору претендентів на номенклатурні посади (наявність «правильної» біографії, відповідних рис характеру, перевірка практичною роботою тощо). Успішно пересіявши через таке «сито», посадовці відчували себе більш упевнено і з бюрократичної точки зору – захищено (наскільки це було можливо в умовах сталінського варіанту командно-адміністративної системи).

Суть кадрової проблеми не вичерпувалася дефіцитом кваліфікованих освічених спеціалістів. Була й інша сторона «медалі» – внесені у списки для відрядження у західні області УРСР далеко не завжди були від такої перспективи в захопленні. Чимало було таких, кого, як саркастично висловився один із партійних чиновників Тернопільщини, – «знаходили на базах: Житомир, Київ, і які все прислуховувалися, чи не віддаляється канонада. І приїхали у замикаючому обози. Між іншим, ці герої прибули у розпорядження обкому в Харків у вересні–жовтні 1943 р. Знайшлися й такі, що втікали з області через кілька днів після свого переїзду» [6, арк. 51–64].

Партійний посадовець Станіславського обкому КП(б)У теж не приховував свого обурення з приводу службової поведінки декого з районних чиновників, як-от інструктора оргвідділу Тлумацького райкому партії Хмурова, який «увесь час прагне піти з району і навіть з області. До сих пір не забирає своєї сім'ї. Всю роботу, яку йому доручають, завалює, сподіваючись, що його визнають нездатним працювати і тим самим вдасться піти з району і області» [15, арк. 25]. Подібні настрої розділяла ще один співробітник цього ж райкому – Т. Зубицька, яка виконувала функції штатного пропагандиста. Доведена до відчаю жінка, яку, як виявилось, «представник ЦК КП(б)У обманув, коли мобілізував для роботи в Західну Україну. Говорив, що підеш попрацюєш на партійній роботі до кінця війни, а потім ми тебе відпустимо на вчительську роботу у східні області України», готова була «якщо не відпустять з партійної роботи, все рівно піти сама» [15, арк. 25].

Непоодинокими були випадки, коли місцевому керівництву приходилося відшукувати способи, аби втримати таких службовців на місцях роботи. Для прикладу, в одній зі службових записок секретаря по кадрах Ровенського обкому КП(б)У повідомляється: «Одним з великих недоліків є те, що окремі партпрацівники, які прибули зі східних областей, стараються знайти можливість виїхати з області під виглядом різних причин. Навіть є моменти злочинної антипартійної поведінки окремих надісланих комуністів» [16, арк. 79]. Автор документа небезпідставно звинувачує своїх колег зі східних регіонів України в тому, що вони намагалися виконати партійні рознарядки по спеціалістах за рахунок «кадрового баласту» на місцях. У результаті такої кадрової політики в західноукраїнській регіон часто потрапляли люди абсолютно невідповідні для роботи в складних умовах тогочасної реальності.

Справедливі нарікання з боку місцевої влади часто викликав і спосіб життя окремих партійних чиновників, відряджених на роботу в західні області. Складалося небезпідставне враження, що «частину працівників сюди присилали для «виправлення» з інших областей» [2, арк. 5]. Секретар Тернопільського обкому з кадрових питань А. Зозулев з цього приводу висловився так: «Нам в західних областях працювати важко й іноді буває дуже важко. Тому туди потрібні люди, які мають совість партійну, радянську, які б з інтересом працювали в нашій області. Не можна сказати, що Тернопіль, чи Ровно, чи Луцьк – це якась Абіссинія чи індійські джунглі, що можуть там невігласи працювати» [1, арк. 214]. У свою чергу, секретар з кадрів Волинського обкому КП(б)У Дзюба в липні 1944 р., аналізуючи кількісний та якісний склад партійних функціонерів, які прибули за рознарядкою Центрального комітету, висловився так: «Прошу надсилати такі кадри, які бажають працювати в нашій області і які б поменше хворіли. Нехай би й не досить підготовлених до певної роботи, але таких, які бажали б працювати, а навички і виучку вони набудуть в процесі роботи» [1, арк. 14].

Отже, загальний стиль поведінки номенклатурних посадовців західних областей України в 1944–1946 роках цілком вписувався в командно-адміністративну систему сталінського зразка. Переважна більшість партійних керівників за інерцією продовжували використовувати військові методи управління, виявляючи схильність до бюрократизму, надмірної жорсткості та жорстокості.

Характер взаємовідносин усередині влади та її представників із місцевим населенням визначався низкою чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру: низький рівень професійно-освітньої підготовки переважної більшості чиновників вищої та середньої ланки управління (секретарі райкомів, міськкомів, обкомів КП(б)У, голови виконкомів Рад, заввідділами, інструктори і т. д.); часта змінюваність кадрів; досить напружений графік роботи за умови практично ненормованого робочого дня; побутову невлаштованість. Серйозними суб'єктивними чинниками можна вважати: незнання прибулими (таких була абсолютна більшість) місцевих умов і традицій; панування атмосфери тотального страху, беззаконня, всюдозволеності, що в сукупності сприяло формуванню у свідомості як місцевих мешканців, так і партійно-радянських функціонерів образу радянського службовця як окупанта.

Abstract

The style of work and professional behavior of party officials of the highest rank of the western regions of Ukraine in the first post-war years is characterized. The specific historical conditions of their professional development in the command-administrative system are considered. The party leaders of the western regions are analyzed as typical representatives of the new generation, who did not study history from textbooks, but created it with their own hands, with their direct participation. Attention is drawn to the fact that the authoritarian, even dictatorial style of management accompanied the party-Soviet elite at all stages of their career growth. Rising from the "lower classes", they were forced to constantly buckle under the system, prove their "proletarian" and devotion to the Party, constantly suffering from the danger of falling into the ranks of "enemies of the people". Therefore, party functionaries cultivated the rigid, forceful and peremptory leader in themselves. It was determined by their immanent necessity to conquer and maintain a high social status. It is emphasized, that the general behavior of nomenclature officials of the western regions of Ukraine in 1944–1946 fully fitted into the command-administrative system of the Stalinist model. The overwhelming majority of party leaders continued to use military methods of governance, by inertia, showing predisposition for bureaucracy, excessive rigidity and brutality.

The nature of the relationships within the government and its representatives with the local population was determined by a number of objective and subjective factors: the low level of professional educational training of the overwhelming majority of officials of the higher and middle management level; frequent personnel fluidity; quite tense schedule of work, actually, with no fixed working hours; household disorder. Serious subjective factors are: newcomers (the absolute majority) did not know local conditions and traditions; the dominance of the atmosphere of total fear, lawlessness, permissiveness, which in total contributed to the formation in the minds of both local residents and party-Soviet functionaries of the image of a Soviet officer as an invader.

Key words: party officials, VKP(b), Soviet government, secretary of the regional committee, professional behavior, western regions of Ukraine.

Аннотация

Характеризуется стиль работы и профессионального поведения партийных чиновников высокого ранга западных областей Украины в первые послевоенные годы ввиду конкретно-исторических условий их профессионального становления в рамках командно-административной системы.

Партийные лидеры западных областей рассматриваются как типичные представители нового поколения, которое изучало историю не из учебников, а создавало ее своими «руками», своим непосредственным участием.

Обращается внимание, что авторитарный, даже диктаторский стиль управления сопровождал партийно-советскую элиту на всех ступенях их карьерного роста. Поднимаясь с «низов», они вынуждены были постоянно прогибаться под систему, доказывать свою «пролетарскость» и преданность партии, перманентно подвергаясь опасности попасть в ряды «врагов народа». Поэтому культивирование партфункционерами в себе жесткого, волевого, безапелляционного руководителя было детерминировано их имманентной потребностью завоевать и сохранить высокий социальный статус.

Отмечается, что общий стиль поведения номенклатурных чиновников западных областей Украины в 1944–1946 годах вполне вписывался в командно-административную систему сталинского образца. Подавляющее большинство партийных руководителей по инерции продолжали использовать военные методы управления, проявляя склонность к бюрократизму, чрезмерной жесткости и жестокости.

Характер взаимоотношений внутри власти и ее представителей с местным населением определялся рядом факторов объективного и субъективного характера: низкий уровень профессионально-образовательной подготовки подавляющего большинства чиновников высшего и среднего звена управления; частая

сменяемость кадров; достаточно напряженный график работы при условии практически ненормированного рабочего дня; бытовая необустроенность. Серьезными субъективными факторами можно считать: незнание прибывшими (такими было абсолютное большинство) местных условий и традиций; господство атмосферы тотального страха, беззакония, вседозволенности, что в совокупности способствовало формированию в сознании как местных жителей, так и партийно-советских функционеров образа советского служащего как оккупанта.

Ключевые слова: партийные чиновники, ВКП (б), советская власть, секретарь обкома, профессиональное поведение, западные области Украины.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Волинської області. – Ф. П-1. – Оп. 2. – Спр. 9.
2. Державний архів Івано-Франківської області – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 300.
3. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф. П-400. – Оп. 3. – Спр. 22.
4. ДАРО. Ф. П-400. – Оп. 1. – Спр. 50.
5. ДАРО. Ф. П-400. – Оп. 1. – Спр. 36.
6. Державний архів Тернопільської області. Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 174.
7. Дорошко М. С. Номенклатура: керівна верхівка Радянської України (1917–1938 рр.): Монографія / М. С. Дорошко – К., 2012. – 368 с.
8. Киридон П. Правляча номенклатура Української РСР (1945–1964 рр) : монографія / Петро Киридон. – Полтава, 2012. – 576 с.
9. Киридон П. Типологічний портрет представника правлячих структур Української РСР повоєнної доби (1945–1964 роки) / П. Киридон // Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. – Рівне: РІС КСУ, 2011. – № 12. – С. 80–88.
10. Крупина В. Номенклатура повоєнної України: кількісна та якісна характеристика // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – Вип. 15. / Гол. ред. В. А. Смолій: У 2-х ч. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – Ч. I. – С. 267–275.
11. Макаренко В. П. Бюрократия и сталинизм / В.Макаренко. – Ростов-на-Дону, 1989. – 368 с.
12. Мохов В. П. Номенклатурная организация власти: функциональные пределы / В. П. Мохов // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2008. – Вип. XXIII. – С. 38–50.
13. Стародубець Г. Місіонери червоної влади (партиїно-радянська номенклатура західноукраїнських областей в 1944 – на поч. 1946 рр.) / Г. Стародубець. – Житомир, 2016. – 348 с.

14. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4379. – Арк. 49.
15. ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 46. – Спр. 1612.
16. ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 45. – Спр. 345.
17. ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 45. – Спр. 966.
18. ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 46. – Спр. 811.
19. ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 46. – Спр. 1580.
20. ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 75. – Спр. 61.

References

1. Derzh. arkhiv Volyn. obl. F. P. – 1, Op. 2. – Spr. 9.
2. Derzh. arkhiv Ivano-Frankyvs'k obl. F. P. – 1. – Op. 1. – Spr. 300.
3. Derzh. arkhiv Rivnen. obl. F. P. – 400. – Op. 3. – Spr. 22.
4. Derzh. arkhiv Rivnen. obl. F. P. – 400. – Op. 1. – Spr. 50.
5. Derzh. arkhiv Rivnen. obl. F. P. – 400. – Op. 1. – Spr. 36.
6. Derzh. arkhiv Ternop. obl. F. P. – 1. – Op. 174. – Spr. 174.
7. Doroshko, M. (2012). Nomenklatura: kerivna verkhiivka Radyanskoyi Ukrayiny (1917–1938 rr.): Monografiya / M. Doroshko. Kyiv.
8. Kyrydon, P. (2012). Pravlyacha nomenklatura Ukrayinskoyi RSR (1945–1964 rr): Monografiya. Poltava.
9. Kyrydon, P. (2011). Tipologichnyy portret predstavnyka pravlyashykh struktur Ukrayinskoyi RSR povoyennoyi doby (1945–1964 rr.) // Slowyansky visnyk. Zbirnyk naukuvkh prats. Rivne: RIS KSU. № 12. S. 80–88.
10. Krupyna, W. (2009). Nomenklatura povoyennoyi Ukrayiny: kilisna ta yakisna kharakterystyka // Ukrayina XX st.: kultura, ideologiya, polityka. Zbirnyk stateyi. Wyp. 15 / Gol. red. Smoliyi: u 2-kh ch. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, Ch.1. S. 267–275.
11. Makarenko, W. P. (1989). Byurokratiya i stalinizm. Rostow-na-Donu.
12. Mokhow, W. P. (2008). Nomenklaturnaya organisatsiya vlasty: funktsionalnye predely // Naukovi pratsy istoryts'nogo fakultetu Zaporizkogo derzavnogo universytetu. Zaporizya: Prosvita, Wyp. XXIII. S. 38–50.
13. Starodubets, G. (2016). Misionery tserwonoyi vlady (partiyino-radyanska nomenklatura zakhidnoukrayinskykh oblasteyi v 1944 – na poch.1946 rr.). Zytomyr.
14. Tsentralnyi derzavnyi arkhiv gromadskykh obyednan Ukrayiny (dali – TSDAGO Ukrayiny. F. 1. – Op. 23. – Spr. 4376.
15. TSDAGO Ukrayiny. F. 1. – Op. 46. – Spr. 1612.
16. TSDAGO Ukrayiny. F. 1. – Op. 45. – Spr. 345.
17. TSDAGO Ukrayiny. F. 1. – Op. 45. – Spr. 966.

18. TSDAGO Ukrayiny. F. 1. – Op. 46. – Spr. 811.
 19. TSDAGO Ukrayiny. F. 1. – Op. 46. – Spr. 1580
 20. TSDAGO Ukrayiny. F. 1. – Op. 75. – Spr. 61.

УДК 37.018.58

АЛЬТЕРНАТИВНІ ШКОЛИ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

Мартинчук Інна

У статті розглядається питання історії становлення альтернативної освіти, з'ясовується сутність альтернативної школи як педагогічного явища. Метою авторського дослідження є визначення пріоритетів альтернативних педагогічних систем України на прикладі авторської школи XIX–XX ст., досвід організації навчання яких заклали фундамент сучасних авторських шкіл, окреслення їх переваг і недоліків.

Аналіз досліджень наукового доробку окресленої проблеми, зокрема робіт О. Сухомлинської, Л. Баталія, Л. Рубан, Л. Пуховської, І. Кравця та інших дослідників дали можливість узагальнити зарубіжний і вітчизняний досвід альтернативної освіти, визначити принципи організації діяльності освітнього закладу в статусі альтернативного.

Найбільш цікавими вітчизняними освітніми проектами вважаємо комплексну програму розвитку дітей «Росток», програму Всебічного розвитку дитини «Крок за кроком», систему розвивального навчання, комплексну систему навчання М. Гузика. У статті розглянуто один із напрямів альтернативного навчання – освітні проекти, які дають можливість поєднати систему класичної освіти з авторськими новаціями. Альтернативні школи спрямовані на створення комфортного середовища, розкриття здібностей, розвиток дитини як творчої самоорганізованої особи. Як і класичне, альтернативне навчання має свої плюси і мінуси, але саме його існування збагачує сучасне освітнє середовище новими ідеями, відкриває нові можливості для експериментальної перевірки творчих авторських здобутків, відкриває нові перспективи для шкіл майбутнього.

Ключові слова: альтернативне навчання, авторська школа, альтернативна школа, програма розвитку «Росток», школа-комплекс М. Гузика.